

УДК 347.963
ББК 67.72
П78

Редакційна колегія:

професор Л. М. Москвич (голова);
асистент А. В. Лапкін;
асистент І. В. Юревич;
асистент Я. О. Ковальова;
асистент Ю. О. Ремескова

Відповідальність за зміст тез несуть автори.

Проблеми реформування прокуратури : матеріали всеукр. наук.-
П78 практ. конф. (Харків, 15 квіт. 2016 р.) : у 2 т. / редкол.: Л. М. Москвич
(голова), А. В. Лапкін, І. В. Юревич та ін. – Т. 1. – Х. : Право, 2016. –
224 с.

ISBN 978-966-937-018-1

ISBN 978-966-937-020-4 (т. 1)

Збірник містить матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми реформування прокуратури», яка відбулася 15 квітня 2016 року у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за участю відомих вітчизняних науковців у галузі теорії прокурорської діяльності, практичних працівників органів прокуратури та суду. До збірника включено доповіді учасників конференції з різноманітних аспектів організації і діяльності прокуратури.

Для науковців, викладачів та студентів юридичних навчальних закладів, практичних працівників органів прокуратури, суду, інших правоохоронних органів, адвокатів та усіх, хто цікавиться проблемами прокуратури.

УДК 347.963

ББК 67.72

ISBN 978-966-937-020-4 (т. 1)
ISBN 978-966-937-018-1

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2016
© Оформлення. Видавництво «Право»,
2016

Баранкова В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

НОТАРІАЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА У СИСТЕМІ ФОРМ ЗАХИСТУ ТА ОХОРОНИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Останнім часом набуває особливого значення питання забезпечення гарантій правового статусу фізичних та юридичних осіб і можливості належної реалізації ними своїх прав. Цим зумовлений особливий науковий інтерес до діяльності органів, функціонування яких нерозривно пов'язано із захистом та охороною суб'єктивних прав і інтересів, зокрема, нотаріату. Відчувається нагальна потреба у формулюванні нових підходів до визначення соціальної і правової значущості нотаріальної діяльності.

Нотаріат є інститутом, що забезпечує охорону та захист прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій від імені держави. Нотаріальна діяльність спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам. Діяльність нотаріату має певну спільність з діяльністю інших органів цивільної юрисдикції. Разом з тим нотаріальна форма охорони і захисту відрізняється від інших форм. Особливість нотаріальної форми полягає в тому, що вона, як правило, спрямована не на безпосередній захист, а на попередження порушення права, і тому предмет її діяльності специфічний. На відміну від судової діяльності, предметом якої переважно є спори про право цивільне, предмет нотаріальної діяльності складають безспірні справи.

Нотаріальна діяльність – різновид правозастосовчої діяльності, яка внаслідок специфіки своєї правової природи, особливої складності та важливості завжди здійснюється у процесуальній формі. Порушення останньої неминуче спричиняє недоліки правозастосовчого нотаріального акту, що приймається. Відносини, які складаються між нотаріусом та іншими учасниками нотаріального провадження, є процесуальними. Разом з тим поняття та концепція нотаріального процесу все ще не набули достатньої розробки і, як наслідок, належного законодавчого закріплення.

Представляється, що ефективний розвиток нотаріального законодавства можливий лише за умови уточнення самої концепції нотаріату в правовій системі та нотаріальної форми охорони і захисту прав.

У діяльності нотаріальних органів, так само як і судових, велике значення мають процесуальні норми, що забезпечують правильний та швидкий розгляд справи, порушення яких унеможливує виконання завдань, що стоять перед нотаріатом. Зазначені обставини зумовлюють необхідність дослідження в межах характеристики нотаріального процесу і нотаріальної процесуальної форми як його конститутивної ознаки.

У процесуальній літературі надаються різні визначення процесуальної форми. Так, у науці цивільного процесуального права вона здебільшого визначається як послідовний, визначений нормами цивільного процесуального права порядок, що має пройти розгляд та вирішення цивільної справи. Представляється, що ототожнення процесуальної форми в цілому з порядком здійснення процесуальної діяльності не є правильним, оскільки в такому разі має місце ототожнення процесуальної форми із самим процесом. Вважаємо за можливе запропонувати визначення процесуальної форми як сукупності сформульованих у процесуальних нормах умов та вимог, що ставляться до діяльності всіх суб'єктів процесу.

Конститутивними ознаками процесуальної форми як юридичної категорії є законодавчо закріплені вимоги, згідно з якими: порядок розгляду та вирішення справ заздалегідь встановлений процесуальними нормами; особи, що беруть участь у процесі, користуються процесуальними правами і, зокрема, правом бути присутнім при розгляді справи; правозастосовний акт, що фіксує результати розгляду справи, має бути заснований на фактичних даних, підтверджених доказами, передбаченими процесуальним законом.

Слід визнати правильним твердження про те, що захист і охорона цивільних прав несудовими органами, зокрема, нотаріатом, також може здійснюватися у процесуальній формі. При цьому процесуальна форма конститує правозастосовчу діяльність як особливу форму застосування права, як юридичний процес і містить систему правових гарантій, що забезпечують правильний розгляд юридичної справи. Серед вимог, що характеризують нотаріальну процесуальну форму, насамперед слід зазначити наступні.

Нотаріальні процесуальні норми містять перелік осіб, що можуть брати участь у нотаріальному процесі. Ніхто, крім осіб, передбачених законом, не може стати учасником нотаріального процесу. Кожен учасник

нотаріального процесу має свій власний правовий статус. Наприклад, статті 3, 4, 5 Закону «Про нотаріат» визначають правовий статус нотаріуса. Процесуальною правосуб'єктністю наділені й інші учасники нотаріального процесу (заінтересовані особи, свідки, перекладачі, зберігачі спадкового майна тощо).

У нотаріальному процесі припустимими є лише дії, передбачені процесуальними нормами. При цьому кожний учасник нотаріального процесу може вчинювати тільки дії, що випливають з його правосуб'єктності. Вчинення дій, не передбачених законом, тягне визнання таких дій недійсними.

Нотаріальний процес є строковим, а нотаріальні дії здійснюються поспідовно. Так, відповідно до ст. 42 Закону нотаріальні дії вчинюються за загальним правилом після подання усіх необхідних документів. Ця ж стаття передбачає строк, протягом якого нотаріальне провадження у справі може бути відкладено або зупинено. Нотаріальний процес здійснюється стадійно. При здійсненні компетенції нотаріальних органів слід розрізняти наступні стадії: порушення нотаріального процесу; підготовка до вчинення нотаріальної дії; розгляд нотаріальної справи по суті і постановлення нотаріального акту.

Нотаріальні дії підлягають процесуально-документальному оформленню. Статті 48 та 89 Закону встановлюють перелік актів, що фіксують застосування норм матеріального права (посвідчувальні написи, виконавчий напис, свідоцтва), а стаття 49 передбачає можливість постановлення іншого за своїм правовим характером документу, що фіксує відсутність умов для застосування норми матеріального права і неможливість виникнення або припинення процесу з цієї причини, – постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

Перелічені вимоги нотаріальної процесуальної форми відбивають її подібність із судовою процесуальною формою. Поряд з цим, розглядувана форма володіє низкою особливостей, зумовлених відсутністю факту порушення прав і тим, що предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи.

Так, для порушення нотаріальної справи не вимагається акту – документу, аналогічного позовній заяві, що містив би будь-яку вимогу до іншої особи (відповідача). Нотаріальне провадження володіє одностороннім характером і не підкорюється вимогам принципу змагальності. Попри те, що особа, заінтересована у вчиненні нотаріальної дії, зобов'язана надати докази наявності певних юридичних фактів, передбачених законом, а но-

таріальний орган керує процесом і вживає заходів для повного з'ясування обставин справи і прийняття правильного рішення (ст. 4, 46, 55, 58, 68 Закону тощо), все ж принципу змагальності у нотаріальному процесі не існує, оскільки серед суб'єктів нотаріального процесу немає сторін з протилежними інтересами.

Хоча предметом нотаріальної діяльності є безспірні матеріальні правовідносини, не виключено, що їх суб'єктами можуть бути не тільки заявники (ініціатори процесу), але й інші особи, права та законні інтереси яких можуть зачіпатися в результаті вчиненої нотаріальної дії. Внаслідок цього нотаріальна процесуальна форма передбачає наявність інституту обов'язкової участі заінтересованих осіб, що не є ініціаторами нотаріального процесу, – свого роду процесуальний засіб попередження порушення прав осіб, інтереси яких можуть бути порушені вчиненням нотаріальної дії і підтвердженням права заявника (наприклад, статті 63, 71 Закону). В іншому випадку нотаріальне провадження не виконало б своєї превентивної функції, тобто не забезпечило б неможливості виникнення спору з приводу даного факту.

Особливістю нотаріальної процесуальної форми, на відміну від судової, є також те, що вона розрахована на встановлення юридичних фактів, як правило, тільки на підставі письмових доказів. Специфіка нотаріальної процесуальної форми полягає також у тому, що в її межах здійснюється застосування не санкції, а диспозиції норм права.

Підсумковий акт нотаріального провадження не набуває якості виключності, на відміну від судового рішення. Юридичний факт, підтверджений нотаріальним органом, а також суб'єктивне право, що виникає на його підставі, визнаються офіційно лише доки немає спору про такі право або факт. Нотаріальний акт може бути оспорений у позовній формі судового процесу у тому випадку, якщо заінтересована особа вважає неправильною вчинену нотаріальну дію або необгрунтованою відмову у його вчиненні.

Розвиток законодавства про нотаріат має йти шляхом більш повного використання його позитивного потенціалу у сфері цивільних правовідносин. Доцільним було б прийняття не нового Закону «Про нотаріат», а двох окремих законів: Закону «Про організацію нотаріальної діяльності» та Нотаріального процесуального кодексу, який закріплював би процесуальну природу нотаріальної діяльності, вичерпно регулював процедуру вчинення нотаріальних дій та утворював би міцні правові гарантії функціонування нотаріату.